

dr hab. Janusz Taborek, prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Filologii Germańskiej
al. Niepodległości 4
61-874 Poznań

Poznań, dn. 16 marca 2022 r.

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Emilii Pankanin *English loanwords in informal German*

Rozprawa doktorska mgr Emilii Pankanin poświęcona zapożyczeniom w języku niemieckim jest pracą z zakresu leksykologii powstałą w oparciu o analizę słownictwa języka potocznego. Zarówno badania języka potocznego jak i zapożyczenia oraz kontakty międzyjęzykowe wskazują na podjęcie przez Autorkę tematu wpisującego się w aktualne badania językoznawcze.

Napisana pod opieką prof. UMK, dra hab. Lecha Zielińskiego w języku angielskim dysertacja doktorska mgr Pankanin zawiera łącznie 350 stron i obejmuje: przejrzysty spis treści wraz ze streszczeniami (str. 1–8), obszerny wstęp (str. 9–23), trzy rozdziały o charakterze referencyjno-teoretycznym (str. 24–82), część główną empiryczną (str. 83–309), konkluzje (str. 310–314), bibliografię (str. 315–335) oraz dwa załączniki dokumentujące źródła materiałowe oraz listę analizowanych zapożyczeń (str. 336–350). Spis treści odzwierciedla strukturę pracy i ukazuje jej poprawny układ logiczny – Autorka wychodząc od omówienia angielsko-niemieckich kontaktów językowych, przechodzi do zapożyczeń w języku angielskim i niemieckim z ich typami i funkcjami, następnie charakteryzuje język potoczny w literaturze dotyczącej języka angielskiego (*informal language*) i niemieckiego (*Umgangssprache*) i przedstawia własne analizy.

W obszernym wstępie Autorka określa cel pracy, czyli analizę zapożyczeń leksykalnych w potocznej niemczyźnie, oraz „thesis is concerned with informal lexis and aims to shed a new light on English loanwords in German” (str. 17). Celem pracy nie są zmiany językowe („not focus on language change”, str. 19), a jej charakter jest raczej empiryczny niż teoretyczny (str. 18). Doktorantka na potrzeby analizy stworzyła własny zbiór, który nazywa korpusem (str. 19), dokonując ekscerpcji 267 jednostek leksykalnych z 905 przykładami z różnych źródeł. Zróznicowanie medialne i tekstowe analizowanego materiału

ukazuje powszechność i aktualność użycia analizowanych zapożyczeń, ale z drugiej strony rodzi się pytanie o taki, a nie inny – jednak subiektywny – wybór źródeł. Dla wyekscerpowanych jednostek Autorka prezentuje opis leksykograficzny, korzystając ze słowników *Oxford* dla angielszczyzny oraz *Duden* i *DWDS* dla niemiezczyzny. Wybór jak najbardziej słuszny, nawet jeśli rodzi się pytanie, dlaczego dla języka angielskiego Autorka korzysta z jednego źródła, a dla niemieckiego z dwóch. Uznając jednak, że dzieła leksykograficzne mają charakter referencyjny przy ustalaniu znaczenia lub znaczeń źródła zapożyczenia oraz potwierdzenie kwalifikatora przyporządkowującego jednostkę do tzw. języka potocznego, nie ma to wpływu na metodę badania i opisu. Cenne jest wskazanie na historię zapożyczeń z języka angielskiego z uwypukleniem zróżnicowanego wpływu na niemiezczyznę o 1945 – w Niemczech Wschodnich (NRD) i Niemczech Zachodnich (RFN) z różną motywacją społeczną, gospodarczą i polityczną (str. 14). Oczywiście konstatacja Autorki nie miała wpływu na analizę języka w dysertacji, której materiał badawczy obejmował niemiezczyznę po roku 2009.

We wstępie (str. 21–23) Doktorantka charakteryzuje też każdy z głównych rozdziałów swej pracy, co niewątpliwie ułatwia czytelnikowi lekturę całej rozprawy.

W rozdziale pierwszym (str. 24–47) mgr Pankanin przedstawia historię zapożyczeń z języka angielskiego, sięgając do czasów średniowiecznych i wskazuje na handel jako główny obszar występowania zapożyczeń (str. 25). Bardziej szczegółowo Doktorantka omawia okres od wieku XVII. Autorka porządkuje grupy zapożyczeń według obszarów, wskazując za Palmerem (str. 27) na literaturę (piękną) jako główne „miejsce” zapożyczeń – zarówno w tłumaczeniach na niemiecki dzieł J. Swifta i W. Szekspira, jak i w literaturze niemieckojęzycznej, np. J. W. Goethe, „the most prolific German author, in terms of the use of English borrowings” (str. 28). Wymieniając dalsze grupy i obszary, Autorka wskazuje na finanse i handel, naukę i medycynę, ponownie finanse – na str. 30 powtarzając sektor finansowy wymieniony już na str. 29 – oraz dalsze mniej licznie reprezentowane obszary. Omawiając kolejne etapy w porządku chronologicznym, Autorka podkreśla wpływ rewolucji przemysłowej (str. 31) i po raz pierwszy zwraca uwagę na język potoczny (*Umgangssprache*, str. 32). Wiek XX to rosnący wpływ angielszczyzny amerykańskiej i jednocześnie silne tendencje purystyczne w Niemczech (str. 33). Omawiając kontakty językowe w wieku XX, Autorka słusznie zwraca uwagę na (a) fascynację amerykańską kulturą wskazując na *American Way of Life* (str. 36, 40) oraz (b) politycznie uwarunkowane zróżnicowanie niemiezczyzny w NRD i RFN w odróżnieniu od niemiezczyzny po roku 1990 (rozdział 1.2). W rozdziale tym pojawią się wyjaśnienia encyklopedyczne, być może zbędne jak np. szczegółowe wyjaśnienia podziału Niemiec na cztery strefy (str. 34) i powstania Niemieckiej Republiki Demokratycznej (str. 35). Ponadto zwrócić uwagę chciałbym na dwie nieścisłości. Po pierwsze Autorka stwierdza, że „German in the GDR used nouns and adjectives referring to types of music and dance” (str. 36) podczas gdy w przykładach pojawia się czasownik *rocken* i kilka imiesłówów, nawet jeżeli używanych

przydawkowo (przymiotnikowo), to jednak form czasownikowych. Po drugie Doktorantka pisze, że początki internetu w USA sięgają lat 60. XX w., a w Europie Zachodniej stał się „more accesible [...] at the beginning of the twenty century” (str. 43). Ale przecież także w Stanach Zjednoczonych światowa sieć *popularna* i *dostępna* stała się w ostatniej dekadzie minionego stulecia. W podsumowaniu tego rozdziału pojawia się również ciekawa konstatacja, że pandemia koronawirusa jest wydarzeniem wzbogacającym współczesną niemczyznę o angielskie zapożyczenia (str. 46).

W rozdziale 2. Autorka prezentuje zapożyczenia w językach angielskim i niemieckim, omawiając ich „typy i funkcje”, przy czym określenia „in English” i „in German” oznaczają w tytule literaturę specjalistyczną anglo- i niemieckojęzyczną dotyczącą tylko zapożyczeń z języka angielskiego. W tym rozdziale omawiane są szczegółowo różnice terminologiczne, czym Doktorantka potwierdza bardzo dobrą znajomość literatury specjalistycznej. Liczne przykłady ilustrujące zróżnicowanie terminologiczne ułatwiają lekturę, egzemplifikacji brak tylko w klasyfikacji Betza (str. 55). W rozdz. 2.3 (str. 58 i n.), prezentując funkcje anglicyzmów w języku niemieckim mgr Pankanin wychodzi od funkcji języka R. Jakobsona, referuje przejęcie tychże funkcji jako funkcji zapożyczeń i decyduje się na trójpodział wyróżniając funkcję stylistyczną, pragmatyczną i socjalną. Przy funkcji pragmatycznej wskazuje w pierwszej kolejności na znaczenie markerów dyskursu, co uważam za cenne w kontekście analizy języka potocznego. Jedynie po rozdz. 2.2 brak jest moim zdaniem podsumowania przedstawianej terminologii dla wyróżnianych „typów” i „klas”. Przy czym mam wrażenie, że Doktorantka terminów „typ” i „klasa” używa wymiennie, co jest uchybieniem metodologicznym, gdyż terminy te nie są tożsame i równoznaczne.

Rozdz. 3. dysertacji zawiera definicje języka potocznego – *informal language* (rozdz. 3.1) i *Umgangssprache* (rozdz. 3.2). Autorka przedstawia i dyskutuje rozróżnienie między formalną a nieformalną angielszczyzną (str. 66), a charakteryzując *informal language* dyskutuje termin *slang*. Z wywodów nie wynika, jaka jest różnica między „informal language” a „slangiem” i można przypuszczać, że dla Autorki slang obejmuje tylko i wyłącznie słownictwo używane przez grupę społeczną. Brak tego jednoznacznego rozróżnienia i zdefiniowania slangu na własne potrzeby spowodowało (mam nadzieję, że pozorne i niezamierzone) definicje sprzeczne logicznie, tzn. cytując Sh. Goddman i D. Graddola Autorka pisze, że „[o]ne of the indicators of *informality* is vocabulary of colloquial and *slangy* character” (str. 68), a cytując J. Lightera „*Slang* denotes an *informal*, non-standard, nontechnical vocabulary” (str. 69). Sądzę, że można i warto było wyraźnie zdefiniować *slang*, a być może wprowadzić podrozdziały trzeciego stopnia w rozdział 3.1. Zwraca uwagę dysproporcja między rozdz. 3.1. o języku angielskim (13 stron) a rozdz. 3.2 o języku potocznym niemieckim (2 stron), a przecież analiza dotyczy właśnie *Umgangssprache*.

Centrum pracy stanowi najobszerniejszy rozdział 4 (str. 83–309) zatytułowany „English loanwords in informal German” i podzielony na dziewięć podrozdziałów zgodnie z wyróżnionymi przez Doktorantkę grupami semantycznymi, tj. począwszy od grupy „EMOTIONAL STATES, FEELINGS, ATTITUDES” po „BODY AND MIND”. Autorka przedstawia w nim analizę, a właściwie deskrypcję 267 jednostek leksykalnych z prawie tysiącem przykładów potwierdzających ich występowanie w niemczyźnie w latach 2009–2021 i ilustrujących ich użycie. Są to cytaty zebrane przez Doktorantkę z prasy niemieckojęzycznej, telewizji, literatury, mediów społecznościowych, podcastów i radia. Zróżnicowanie źródeł wskazuje na potwierdzenie wystąpień zapożyczeń w języku potocznym w różnych mediach i gatunkach, z drugiej jednak strony jest to wybór subiektywny.

W rozdziale 4. Autorka prezentuje w sposób systematyczny opis wyekscerpowanych jednostek leksykalnych według określonego schematu, tj. ustalenie znaczenia jednostki wyjściowej języka angielskiego, ustalenie znaczenia zapożyczenia z podaniem ewentualnych synonimów w niemczyźnie, przykłady z własnego zbioru, omówienie przykładów z wskazaniem na użycie i relację semantyczną wg R. Lipczuka. Wewnątrz grup semantycznych w dziewięciu podrozdziałach Doktorantka porządkuje zapożyczenie stricte alfabetycznie, co pociąga za sobą określone konsekwencje.

a) **Porządek alfabetyczny.** Uporządkowanie zapożyczeń stricte alfabetycznie wewnątrz grup semantycznych powoduje, że czasownik i jego imiesłów nie występują po sobie, a pytaniem jest, czy należało wyróżniać imiesłów jako jednostkę leksykalną, jeśli omawiany jest czasownik, np. *das Auspowern* (str. 88), *sich auspowern* i *ausgepowert* (str. 89). Jeśli Autorka chciała zachować porządek alfabetyczny, to warto było zastosować powszechne w praktyce leksykograficznej odsyłacze, co umożliwiłoby odesłanie np. w opisie jednostki *chillig* (str. 92) do jednostki *gechillt* (str. 108) wewnątrz tej samej grupy semantycznej, a przeciwie pokrewne formy np. *chillen* (str. 220) i *das Chillen* (str. 221) występują także w innej grupie semantycznej, tj. SOCIAL LIFE AND HOBBIES. Analogiczna sytuacja ma miejsce dla zapożyczenia *okay* w grupie 1 (str. 122) i grupie 2 (str. 157), a wewnątrz tej samej grupy także pary *aufpimpen* (str. 249) i *pimpen* (str. 260), *durchgestylt* (str. 285) i *gestylt* (str. 287). Wyrazy przeciwne również ujęte zostały w porządku alfabetycznym, więc nie obok siebie np. *sexy* (str. 126) i *unsexy* (str. 134). Z tego samego względu warto było wprowadzić indeksy (dolne lub górne) dla homografów, np. dwóch wariantów formy *mega* (str. 118, 119). Pewnym rozwiązaniem, z teoretycznego punktu widzenia dokładniejszym, byłoby przyporządkowanie zapożyczeń do morfemów leksykalnych, ale praktycznie trudnym do zastosowania w rozprawie doktorskiej, np. {chill} dla *chillen*, *das Chillen*, *chillig*, *gechillt* lub {bike} dla *das Bike*, *das Biken*, *der Biker*, *die Bikerin*. Zastanawia również konsekwentne rozróżnianie formy męskiej i żeńskiej tworzonej za pomocą formantu *-in* w języku niemieckim. Doktorantka oddzielnie opisuje pary *der Biker* – *die Bikerin* (str. 214), *der Kicker* – *die Kickerin* (str. 239.240), *der Dealer* – *die Dealerin* (str. 274

i in.). Oczywiście Autorka załączyła apendyks z listą alfabetyczną wszystkich zapożyczeń na końcu pracy i lista ta umożliwia wyszukiwanie analizowanych form wyrazowych.

- b) **Znaczenie i synonimy.** Podając znaczenie zapożyczenia wg słownika DWDS lub Duden Doktorantka podaje również synonimy w niemieckim, co jest cenne. Jednak w przypadku, gdy żaden ze słowników niemieckich nie podaje definicji, Autorka nie proponuje ani wyjaśnienia znaczenia, ani synonimu, np. dla zapożyczenia *Fame* (str. 149)
- c) **Przykłady użycia.** Autorka zebrała prawie tysiąc wystąpień analizowanych zapożyczeń i posłużyła się nimi jako egzemplifikacją ich użycia. Przykłady te czasami nie tylko dokumentują, ale trafnie ilustrują użycie i funkcje składniowe czy nawet potencjał słowotwórczy, jak np. w przypadku *hardware* (str. 111), dla którego Autorka ilustruje użycie jako człon kompositum *Hardware-Veganer*, w użyciu orzecznikowym *es ist mir zu hardware* i atrybutywnym *es ist hardware unangenehm*. Podobnie dla przykładu *ausflippen* (str. 87), którego przykłady wskazują na fleksję, czyli *flippt ... aus, flippte ... aus ausflippt, ausgeflippt* i w pytaniu *flippt ... aus*. Przykłady ilustrujące czasami mają jednak funkcję tylko i wyłącznie dokumentującą, jeśli dla czasownika podane są przykłady ilustrujące użycie formy bezokolicznika, bez informacji o fleksji, szczególnie przy czasownikach złożonych, np. *abfucken* czy *spoilern* (str. 163), mimo że cenne informacje o fleksji znaleźć można w korpusach współczesnej niemieczyny. Zastanawia też analiza użycia, jeśli Autorka przytacza tylko jeden przykład użycia, np. *easy-going* (str. 101) i wskazuje na jego użycie w funkcji orzecznikowej. Warto w takim przypadku sięgnąć było do innych przykładów w korpusach niemieczyny, tym bardziej, że z niektórych analiz Doktorantki rodzą się ciekawe pytania, jak np. pytanie o atrybutywne użycie zapożyczonego przymiotnika bez fleksji, np. *fun* w przykładzie *wir hätten [...] eine fun und fearless Extra-Idee* (str. 232).
- d) **Obecność w słownikach.** Podkreślić i wyróżnić należy Autorkę, że stwierdziła występowanie licznych zapożyczeń, które nie są lub nie są jeszcze ujęte w słownikach języka niemieckiego. Dla każdej grupy semantycznej to ok. ¼ wszystkich jednostek, a w sumie 29% (str. 313), nie rejestrują słowniki.
- e) **Relacje semantyczne** wg R. Lipczuka umieszczone zostały przy każdym zapożyczeniu leksykalnym w zestawieniu załączonym do pracy, stąd też – tak zakładam – Autorka nie przy każdym opisie w rozdz. 4 podaje tę relację, brak jej np. przy haśle *obercool* (str. 122).

Za trafne i udane traktuję przyporządkowanie zapożyczeń do rejestru potocznego niemieczyny, w razie potrzeby weryfikując i konsultując to przyporządkowanie w słownikach jednojęzycznych. Mogą oczywiście pojawiać się pytania, np. czy przymiotnik *fit* (str. 104) faktycznie należy do użycia potocznego, czy *Fan* w użyciu jak w podanym przykładzie, tj.

Der FC Schalke 04 muss sich bei seinen Fans entschuldigen! to rejestr potoczny. I wreszcie czy *Homie* (str. 199) nie przynależy do slangu (żargonu?) sceny hip-hopowej?

Podobnie moich wątpliwości nie budzi w większości przyporządkowanie do grup semantycznych stanowiące strukturę i porządek przedstawienia własnych opracowań, Autorka czerpie m.in. z klasycznych klasyfikacji J. Dornseiffa. Ponieważ jest to podział semantyczny, nie do uniknięcia były sytuacje, w których można się zastanawiać, ale ostatecznie trzeba było zdecydować się na jedno przyporządkowanie. Tak jest z wybranymi przykładami grupy 2 (MEDIA AND COMMUNICATION), które mają potencjał wartościujący i wyrażający emocje, a tym samym powinny być przyporządkowane do grupy 1 (EMOTIONAL STATES, FEELINGS, ATTITUDES). Mam na myśli zapożyczenie *what* (str. 166) wyrażające zdziwienie – to komunikacja czy emocje? –, dalej zapożyczenia *whoa/woah* (str. 166) i *wow* (str. 167). Oczywiście jest to kwestia do dyskusji, ale zwraca uwagę kontrast do występującego po ciągu form wyrażających emocje czasownika *zappen* (str. 172). Z drugiej strony zastanawiać może obecność przymiotnika *fit* (str. 104) w grupie wyrażającej emocje. Przymiotnik *fun* umieszczony został w grupie 4 – SOCIAL LIFE AND HOBBIES – mimo że ma charakter ewaluatywny i wyraża emocje (str. 232)

Wśród analizowanych zapożyczeń Autorka uwzględniła także formę *gaga*, która uznawana jest jako forma przestarzała (niem. *veraltet*), o czym pisze sama Doktorantka (str. 107). Pytanie, czy tę formę warto było zostawiać, jest konsekwencją decyzji wyborze jednostek do analizy.

Każdy podrozdział rozdziału głównego kończy syntetyczne podsumowanie z najważniejszymi obserwacjami i danymi ilościowymi. Oczywiście dane liczbowe odnoszone do liczby wystąpień i przykładów odnoszą się do stworzonego przez Autorkę heterogenicznego zbioru przykładów.

Ciekawe wnioski pracy Autorka przedstawia w konkluzjach (str. 310–314), spośród których kilka chciałbym podkreślić jako ważne osiągnięcia przeprowadzonych analiz. Pierwsza to oczekiwana dominacja form rzeczownikowych, a dalej w kolejności rangowej przymiotniki, czasowniki, partykuły i przysłówki, przy czym dla języka niemieckiego warto podkreślić możliwość użycia przymiotnika w funkcji adverbialnej, co traktowane jest w dwojaki sposób przez gramatyków współczesnej niemieczyny – albo jako przymiotnik ze względu na przynależność do klasy fleksyjnej, albo jako przysówek ze względu na funkcję składniową. Kolejne ważne wnioski Doktorantki to

- a) dominacja rodzaju męskiego dla zapożyczeń rzeczownikowych (ponad 50%),
- b) przewaga użycia orzecznikowego (predykatywnego) dla zapożyczeń przymiotnikowych, co wskazuje na preferowanie konstrukcji *es ist* + ADJ w języku potocznym,
- c) wyraźne preferowanie metafor orientacyjnych (HIGH IS UP, HAPPY IS UP, SAD IS DOWN) oraz metafor konceptualnych (LOVE IS A JOURNEY and READING IS A JOURNEY) (str. 312), przy czym ten ciekawy wniosek stanowi asumpt do dalszych analiz metafor, co jednak zdecydowanie wykraczałoby poza niniejszą obszerną dysertację,

d) 29% zapożyczeń opisanych w pracy nie zostało odnotowanych leksykograficznie w słownikach Duden i DWDS.

Zmierzając do podsumowania stwierdzam, że dysertacja doktorska mgr Emilii Pankanin przedstawia własne, oryginalne rozwiązanie wybranego problemu. Ponieważ praca naukowa wymaga od badacza dyscypliny i precyzji opisu, pozwolę sobie także na kilka uwag formalnych. Praca jest bardzo dobrze przygotowana pod względem edytorskim, z konsekwentnym rozróżnianiem metajęzyka i języka przedmiotowego, co jest ważne w pracach filologicznych, a szczególnie lingwistycznych. Oczywiście można było pominąć powtarzanie słowa *Example* w każdorazowym opisie użycia zapożyczenia i odwoływać się do danego przykładu za pomocą numeru przykładu użycia, np. zdanie *It can be used both predicatively (Examples 1 and 2) and attributively (Example 3)* (str. 130) skrócić do *It can be used both predicatively (1) and (2) and attributively (3)*. Ponadto w przykładach użycia jak powyższy warto było wyróżnić typograficznie omawiane i analizowane zapożyczenie, aby poprawić czytelność przykładu użycia. Pracę Doktorantki wyróżnia przejrzystość, bardzo dobre opracowanie typograficzne, poprawna angielszczyzna oraz odpowiedni styl językowy.

Reasumując stwierdzam: W pracy doktorskiej mgr Emilia Pankanin podjęła się zbadania i opisanie wymagającego zagadnienia opisu angielskich zapożyczeń leksykalnych w potocznym języku niemieckim. Autorka opracowała własną listę zapożyczeń i na podstawie zgromadzonego materiału oraz opracowań leksykograficznych dokonała opisu znaczenia i próbę opisu użycia wyekscerpowanych jednostek. Uzyskane wyniki potwierdziły słuszność wyborów Doktorantki w zasługującej na pozytywną ocenę rozprawy zawierającej analizę zapożyczeń angielskich w niemieckim potocznym. Doktorantka wykazała się niezbędną wiedzą teoretyczną i umiejętnością dokonania jej krytycznej analizy jak i syntezy na potrzeby własnych badań. Dysertacja potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez panią mgr Emilię Pankanin.

Tym samym stwierdzam, iż rozprawa doktorska mgr Emilii Pankanin całkowicie spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dn. 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.) i może być podstawą do dalszego procedowania celem nadania Autorce stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa.

Poznań, dn. 16 marca 2022 r.

Janusz Taborek